

A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye kulturális javainak megmentése

Puskás Éva

A Szatmárnémeti Római Katolikus Egyházmegye 2004-ben ünnepelte fennállásának 200. évfordulóját. A kereszténység azonban e tájakon messzemenően régebbi gyökerekből táplálkozik. Szent István király idején Szatmár megye az 1009-ben alapított erdélyi püspökség joghatósága alá, a középkorban az egri és az erdélyi püspökséghez tartozott. Egyházmegyénk 1804-ben lett leválasztva az Egri egyházmegyéből.

Szatmár vármegyében már 1540 körül hódít a reformáció által hirdetett új tanítás, de a Tridenti Zsinat elhozta a katolikus egyház megújulását, és a bécsi császári politika szorgalmazásával, újból megerősödött a katolikus hit.

Az 1600. évek elején több jezsuita rendbeli telepszik meg Nagykárolyban, Szatmáron, Nagybányán, Felsőbányán. Emellett a minoriták Nagybányán 1687-ben, a ferencesek Kaplonyban 1719-ben, a piaristák Nagykárolyban.

A 18. század elején, vidékünk a török, tatár betörések, a pestis járványok és a Rákóczi szabadságharc következtében elnéptelenedett, ezért gróf Károlyi Sándor a bécsi udvar engedélyével katolikus sváb telepeseket hozat. A telepítést követően a plébániák és a hívek száma megnőtt, és ez felvetette az új egyházmegye gondolatát. Több beadvány is szorgalmazta az új püspökség megalapítását még Mária Terézia és II. József idejében, majd 1804-ben II. Ferenc Habsburg császár és apostoli király felosztja az egri egyházmegyét: Eger érsekség lesz, Szatmár és Kassa központtal pedig két új egyházmegye jön létre. Ekkor a Szatmári Egyházmegye öt vármegye – Szatmár, Máramaros, Ung, Ugocsa, Bereg – területét öleli fel. VII. Pius Pápa, 1804. augusztus 9. pápai bullával szentesíti a császári alapítást.

Első megyéspüspökünk báró Fischer István, akit Fuchs Ferenc 1807-ben bekövetkezett halála után, egri érsekké neveznek ki. Napjainkban Schönberger Jenő vezeti az egyházmegyét, püspökké való felszentelése 2003. június 21-én a Szatmárnémeti Székesegyházban történt.

A jelenlegi egyházmegye Szatmár és Máramaros megyéket foglalja magába, 48 plébániát és közel 100 ezer hivat számlálva (1. kép).

A következőkben a Szatmárnémeti Római Katolikus Egyházmegyében kulturális kincseink megmentéséért folytatott eddigi tevékenységünket mutatjuk be.

Az 1989. évi romániai politikai változásokat követően, a vallási intézmények, jelen esetben a Szatmárnémeti Római Katolikus Egyház is nyitott a nagyközönség felé és ennek tiszteletére megrendezte az egyházmegye művészeti értékeit bemutató időszakos kiállítást. Ez az esemény felhívta a figyelmet a meglévő értékek sokaságára, és tudatosítani kezdte azok fontosságát.

Annak érdekében, hogy megvédhessük értékeinket, ismernünk kell azokat, anyagukat, állapotukat és környezetüket, hogy elkerüljük állapotuk romlását vagy akár pusztulását. Ezért 2005-ben megkezdtük az egyházmegye területén található művészeti értékek nyilvántartásba vételét. Végiglátogattuk: Szatmár, Ugocsa, Nagykároly, Nagybánya, Máramarossziget, Erdőd esperesi kerületek templomait, filiáléit, temetőit, kápolnáit. Feltérképeztük a fennmaradt épületeket, azok berendezési tárgyait, állapotukat és a tárolási valamint biztonsági körülményeiket.

A műtárgyállomány állapotáról tárgytípusonként készült felmérés. Ez pontos képet nyújt a tárgyak jelenlegi állapotáról és egyben segít a műtárgyak sorsát és

1. kép. A szatmári egyházmegye térképe.

2. kép. A Szatmárnémeti Püspöki Palota könyvtára.

környezetüket érintő megfelelő intézkedések megtervezésében. A felmérés során az alábbi szempontokra összpontosítottunk:

- a tárgyak megfelelő környezete
- a pára-, hő- és fényviszonyok
- a nyílászárók állapota
- a tisztaság
- a biztonság.

Minden tárgyról digitális felvétel készült, leltári számmal láttuk el és egy adatlap készült róla, amely tartalmazza a fontosabb adatait, valamint állapotát. A felmérés végeztével sürgősségi listán tüntettük fel a veszélyeztetett tárgyakat, valamint személyes megbeszéléseket folytattunk a teendőkkel kapcsolatban az egyházmegye felelős vezetőivel.

Megkezdjük a tárgyak restaurálását és a restaurált tárgyakból folyamatosan kiállításokat rendeztünk az egyházmegye területén, ezzel is közelebb hozva az embereket egymáshoz és szakrális kincseikhez.

A felleltározott tárgyak nagyon változatosak és több kategóriát ölelnek fel. A templomberendezéseken túl az Isten iránti tisztelet és áhítat felkeltését festmények, szobrok, a szertartásokon használt liturgikus ruhák, edények, szentségtartók, ereklyetartók, gyertyatartók segítik. A felmérés során sok ritka könyvet találtunk, nem a legmegfelelőbb körülmények között. Ezeket összegyűjtöttük az egyházmegye területéről és jelenleg három könyvtárban található: Nagykárolyban, Kaplonyban és a Szatmárnémeti Püspöki Palotában. A muzeális értékű könyvek portalanítás, mechanikus tisztítás és fertőtlenítés után, külön

3. kép. Mária Terézia koronázási palástjából készült miseruha.

4. kép. Szent Anna Máriával, polikróm faszobor, 19. század.

5. kép. Szent István, polikróm faszobor, 19. század.

könyvtárhelyiségeknek kialakított termekbe kerültek, műtárgybarát környezetbe.

A Püspöki Palota régi könyvek könyvtára közel 4500 darab 16–19. századi könyvet tartalmaz, köztük sok ritkaságot (2. kép). Itt található többek között a Károli Gáspár által fordított, Vizsolyban nyomtatott Biblia egyik példánya 1590-ből. A másik különlegesség a Káldi György katolikus pap által fordított Szent Biblia 1626-ből. Ez a Biblia fordítás a latin Vulgata alapján, Pázmány Péter érsek, Bethlen Gábor és a bécsi kincstár támogatásával került nyomtatásba. Ez a mű azért is fontos mivel az első nyomtatásban megjelent katolikus Biblia.

Egy másik sürgős megoldásra és beavatkozásra váró tárgykategóriába tartoznak a textíliák, liturgikus ruhák, amikből gazdag anyagot sikerült összegyűjteni. Ezek között is sok az értékes darab, régebbi és újabb korokból egyaránt.

A liturgikus ruhák kialakulása igen hosszú folyamat, gyökerei visszanyúlnak a 4–9. század közé. Először csak a palliumot (palást) és orarium-ot (stólát) említik, majd az albat (fehér ing), a cingulumot, amit öv gyanánt használtak az albat, a manipulust – a csuklóra terített kiegészítőt. A dalmatica – a szerpapok ruhája azonos színű és mintájú volt a miséző főpap ruhájával. A miseruha

(casula) a szentmisét bemutató pap legfelső ruházata, mely az ókori rómaiak viseletéből alakult ki. Eredetileg bő, ujjak nélküli, csak a fej kidugására alkalmas harang alakú köpeny volt, később hegedűformájú lett, ma ismét harang alakú. E ruhaneműk mellett gyűjteményünkben vannak püspöksüvegek (mitrák), palástok (pluvialék), kesztyűk, cipők, stólák és a szentmisék alkalmából használt egyházi szerek is (purificatorium, palla, corporale). Általában 18–20. századiak; bársonybrokátból, selyemből, osztrák és magyar műhelyekben készült papi ornátust és tartozékait, gazdagon hímzett selyem és fémszálas díszítést is találunk közöttük. A gyűjtemény egyik legértékesebb darabja egy fémszálal hímzéssel dúsan ellátott kazula (feltehetően Mária Terézia koronázási palástjából készült) (3. kép).

A gazdag textil és könyvanyag mellett, az egyházmegyében sok értékes fából készült tárgy is van: stallumok, padok, gyóntatófülkék, térdeplők, oltárok szószékkosarak és szószékkoronák, feszületek valamint faragott szobrok (4–5. kép). Ezek közül egyesek népi faragók munkái, mások viszont híres tirolai, bécsi, budai műhelyekből kerültek ki. Itt említjük meg a szakaszi és a felsővisói ritka szépségű oltár-együttest és szószéket, amelyek Stufflesser Ferdinand műhelyéből származnak (6–7. kép).

6. kép. Stufflesser Ferdinánd műhelyében készült oltár.

7. kép. Stufflesser Ferdinánd műhelyében készült oltár.

8. kép. Nagybányai kehely.

A berendezések szerkezete általában fenyőfából, míg a faragott díszítések hársfából készültek, amiket alapozás, festés és aranyozás, legtöbb esetben poliment aranyozás jellemez. Több helyen biológiai károsodás nyomait észleltük, aktív rovarfertőzést azonban szerencsénkre nem sok helyen találtunk. Sok esetben azonban fizikai sérülések, törések, hiányok, égésnyomok javításainak nyomaival találkoztunk: átfestés, kiegészítés, csonkítás, átépítés formájában. Több faragott szobrot annyiszor átfestettek, hogy szinte felismerhetetlenek, vagy festett, aranyozott részeket addig tisztítottak, súroltak, amíg teljesen lekopatták a felületüket.

A következő kategóriába a változatos formájú és gazdagon díszített liturgikus edények tartoznak. A legfontosabb rendeltetésű és legrégebbi egyházi edény a kehely. A rómaiaknál ivókupaként szolgált ez a tárgy típus, mely három részből áll: talp, cuppa rész és a kettőt összekötő szár vagy nodus. Régen ez kő, csont, fa, üveg alapanyagokból készült, a középkorban azonban már csak fémből készítették. A kelyhek többnyire rézből, ezüsből néha aranyból vannak, de kötelező módon a cuppa rész belseje aranyozott. A legrégebbi liturgikus edényünk egy rézből tűzi aranyozással készült kehely, mely Nagybányáról származik és feltehetően a 16. század végére datálható (8. kép).

9. kép. Szilassy János ötvösmester által készített úrmutató.

10. kép. Harang.

11. kép. A szatmárnémeti Püspöki Palota díszterme.

12. kép. A szatmárnémeti Püspöki Palota kápolnája.

A klenódiumok többsége 18–20. századi. Anyaguk ezüst vagy réz (gyakrabban sárga-, mint vörösréz), általában aranyozottak, és többségük inkább csak fizikailag sérült. Vannak közöttük Joseph Kern, Anders, Bittner János, Hann Sebestyén műhelyeiben készült ötvös remekművek. Az ötvösmunkákon belül a monstrancia az a tárgy, amelyen a barokk a legtöbbet gazdagított és változtatott. Ékes bizonyítéka ennek a lőcsei születésű Szilassy János ötvösmester úrmutatója, melyet gróf Károlyi Anna rendelt, majd adományozott 1756-ban a ferenceseknek (9. kép). Ez egyike a legszebben megmunkált műveinek, az egri, győri és a kassai úrmutatók mellett. Tűzzománc képei

bibliai jeleneteket ábrázolnak; színes zománcos virágok, angyalfejek, angyalalakok és ékkövek díszítik. Az úrmutató egyike a legszebb és legértékesebb tárgyainknak. Az ezüstművek többsége a használat során megkopott, vagy fizikailag megsérült. Ezeket megcinezték, javították, tisztították. A nem megfelelő tisztítások során a fémfelületek megkarcolódtak, az aranyozás megkopott, a vésett, cizellált felületekbe bennmaradt tisztítószerek (súrolópor, Szidol, fogpaszta) pedig vegyi reakciókat indítottak el, amik a tárgyak korrózióját eredményezték. Több esetben ezek a folyamatok a nedvesség aktiváló hatására felgyorsultak.

Az ötvösmunkákon kívül megemlítjük a templomtornyok harangjait, amelyeket a nyílászáróknak vagy a toronyablakokra felszerelt hálónak köszönhetően néhol tökéletes állapotban találtunk. Több helyen azonban a guano savas hatására a tárgyak felülete korrodálódott (10. kép). Minden esetben felhívtuk a figyelmet a megfelelő környezet kialakítására, és javaslatokat tettünk azok megoldására.

A felmérési munkával párhuzamosan 2006-ban befejeződött a Püspöki Palota belső felújítása, aminek során a díszterem, a konferencia- és gyűlésterem, az irodák, a folyosók, az ebédlő és a püspöki lakosztály berendezésre került (11–12. kép).

A leltározás során megismert festmények anyagából kiválasztott több mint 40 kép a palota belső tereinek falait hivatott díszíteni. A festmények többsége a nem megfelelő tárolás következtében súlyosan megsérült. Felületüket szakadások, horpadások, lyukak, égések nyomai, karcok, a festékréteg pikkelyes leválása éktelenítették. Ezek a művészeti alkotások megmenekültek a pusztulástól, és hiteles helyreállításuk után visszakerültek az őket illető helyükre, visszakapván esztétikai élményszerző szerepüket, a palota díszei lettek. A festmények többsége Meszlényi Gyula megyéspüspök 1887–1905 közötti gyűjteményéből származik. A gyűjtemény újabb alkotásokkal bővült az elmúlt évtizedek során, többségük bécsi és budapesti műhelyekből származik a 18–20. századból. Itt találhatóak többek között Pesky József, Kovács Mihály, Than Mór, Ziffer Sándor, Carl von Blaas, (13. kép) és Franz Russ munkái.

A fentiekben nagy vonalakban vázoltak történetek tárgyi örökségünk megmentése érdekében az elmúlt három esztendőben a Szatmárnémeti Római Katolikus Egyházmegyében. Az elkezdett munkálatok mind több és több tennivalót vonnak maguk után, melyeket, ha komolyan folytatunk, talán lelassíthatjuk, és több esetben meggátolhatjuk tárgyi örökségünk romlását és pusztulását. A párhuzamok vonása orvostudomány és restaurálás között ismét megállja a helyét, eszünkbe juttatva az öregedés természetes folyamatát, ami ugyanúgy meglátszik az emberen, mint például egy régi festményen, vagy tárgyi örökségünk bármely darabján. Ezt támasztja alá Gael de Guichen kijelentése is, miszerint: „A múzeumok voltaképpen nagyméretű kórházak melyekbe pusztulni tér kulturjavaink jó része”.¹ Hogy elkerüljük e pusztulást, ne feledjük tehát, hogy a bomlasztó hatású vegyi folyamatok mechanizmusát a nem megfelelő környezeti fiziko-kémiai tényezők indítják el. Ezért figyeljünk tárgyainkra, ne tegyük ki azokat sokkoló hatásoknak, környezetváltozásoknak, fölösleges károsító hatásoknak, és ne feledjük, hogy mindig egyszerűbb megelőzni, mint helyrehozni.

13. kép. Carl von Blaas: Szent Péter, olajfestmény.

IRODALOM

A Szatmári egyházmegye jubileumi sematizmusa, Szatmárnémeti, 2006.

Útmutató épített és tárgyi örökségünk megóvásához, szerk. Káldi Gyula – Várallyay Réka, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004.

RADOSAV, Doru: Satu Mare – ghid de oras. Editura sport si turism, 1984.

Puskás Éva

Restaurátor

Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség

440010 Szatmárnémeti

Str. 1 Decembrie 1918 nr.2

Románia

Tel: +40-361-429-632

Mobil: +40-747-029-610

E-mail: puskas58@freemail.hu

¹ Gael de Guichen, Veszprém, 1977. Nemzetközi Muzeológus Szeminárium.